



Geográf. GELENCSEK SÁNDOR

Geográfus halála: 1968.

TART: HIEDELMEK KAPOSMÉNTE

- NAGYAK NÉPHIT-TOPOGRÁFIA KÉRDŐÍVEK

27 lap

FÖLDRAJZI MUTATÓ: KAPOSMENTE

SZAKMUTATÓ: XXI

PAPÍRIPARI VÁLLALAT



KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁRRA'S

ÁTVÉRTVE AZ EGYSÉGES LTK. 1187-es TITELLE ALÓL

1187

Népi hiedelmek a nagytermészetről.



A napban különböző természetfeletti fölségeknek a ~~székeken~~ felüli képe látható a bucsujáró kegyhelyektől nézve a reggeli napfelkeltekor.

A hold képében is emberi alakot formáltak.

A föld méhében van a pokol.

A csillagok is állatképet és emberképet adnak.

Minden egyes élő embernek van egy csillaga, amíg él addig van a csillaga az égen, amikor meghal akkor lehullik a csillaga.

Az üstökös csillag háborút és világegést jelez pár éven belül.

Az égi fénytünemények veszedelmeket, háborukat, éhséget, égháborus időket jelez előre.

A földrengés is rossz időket jelez. A föld gyomrában van egy ériási cethal, amely mindig él és 100 és 100 ezer kilométereket betölt a földgyomrában és amikor az megmozdult akkor földrengés volt. Ha megfordul a másik oldalára, akkor van a teljes romboló pusztító földrengés, amely sok emberéletet követel.

A tengerek háborgását is a föld belsejét betöltő nagy cethal okozza, mert ilyenkor igen nyugtalan a nagy cethal.

A tűzhányó hegyek működése és kitörése a pokol torkából jön, mert amikor kitör a kráter, akkor sok gonoszt és ördögöt bele taszítálnak a tűzbe, és ennek a lángja még a földet és az égboltot is ott a környéken betölti.

A mennydörgés, villámlás Isten ostora, amellyel sujtja a bűnös emberiséget. Az égzengés, dörgés Isten haragja, ha dörög akkor a garabonciás is okozza, mert nem kapott tejet a kigyújának. Szent Illés fergetegez. Az angyalok verekszenek a Luciferrel és csattog a kardjuk. Az angyalok hordókat gurítanak. Szent Péter becsapta a menyország kapuját. Ha valaki sokat káromkodik, annak keresésére odavág a villám. Ha valakinek fájdalmas pénteken mosott ruhája van, akkor azt környékezi a villám, amíg oda vág. Égháboru esetén ki szokták az ajtó elé vágni az öregfejszét jégverés ellen azért, hogy a garabonciás kezét le fogják vele, hogy ne tudjon nagy bajokat, éhséget, pusztítást okozni, így a villám se vághat oda, mert az öregfejsze ártalmatlanná tette.

A nap hatása az emberre jó, éltető és melegítő, azonban a nap-szurástól meghalt embert is az Isten sujtotta, mert a villámcsapás nem érte és mégis az Isten égő napja vágta agyon.

A holdkórosság is a nagytermészet hatása által jön létre úgy, hogy az éjszakai holdsütés az ember arcára süt álmában három órán át, és ettől kezdve az illető minden holdvilágos éjjelen álmában felkel és öntudatlanul jár mindenütt a fákon, faloldalán, a háztetőn és ugyancsak visszatér az alvó helyére és azt mondják, hogy ilyenekből lesz a holdkóros alvajáró.

A forgószél is ártó hatalmaktól keletkezik, mert a közepében boszorkány asszony forog. Ezeket lehet verni bottal a forgó közepén olyan bottal, amellyel már kigyót is vertek agyon.

Az éji, sötétség a kisértetek, ördögök, garabonciások, boszorkányok, ludvércek gyülekező és ártó ideje. Az ilyen gyülekezők a csoportból kiválva mennek éjjél előtt az ártó utjukra.

A nevezettek innét szállnak utra a Ludvérc, a boszorkány, a garabonciások, táltosok, sárkánykégyók, az ördögök és a kísértetek, mint szenvedő lelkek.

Amikor felhőszakadás van, akkor a garabonciás haragszik és dühében már bajokat okoz és ilyenkor az angyalok sírnak és a könnyeik folynak, és még ráadásul az is szaporítja az árvizet.

A csillagokról is többféle hiedelmek, jóslatok keringenek. Minden egyes lefutó csillag egy ember halálát jelzi. Az esti és a hajnali csillagok a jók a többi már lehet rossz is.

Az égből hullott kő sok boldog évet, békességet jelez, az ilyen kődarabka szerencsét jelent és áldásos melegítő tüzet ad.

A nagytermészetről sokféle monda és hiedelem kering az emberiség körében, amely még régen volt divatban.

Ezeket ma már nehéz teljességben felkutatni, mert a kor fejlődésével eltűntek az ezekről szóló mondák.

Gelencsér Sándor
máv.nyugdíjas

Nagyberki, 1968 január 10.

Magyar Néphit Topográfia kérdőíve VII.sz.

I. Építőáldozat

1. Szokás volt-e a községben, hogy az épülő új ház alapzatába, falába bizonyos dolgokat beépítenek?

Az asszonyok szenteltvizet, barkát, buzafüvet szentelve, pénzérmét és különféle babonás dolgokat. A férfiak bort, pálinkát, gabonaszemetet, disznósértét, stb.

2. Hova teszik ezt?

Az alapzat fenekébe, volt olyan aki iratot helyezett később. A ház falába csirkét nyakig, és kilóg a csirke teste nyakig. 1906-ban Stadler Mihály kádármester végezte utoljára itt Nagyberkiben. Az ott járókelőknek rámutatva a három kilógó csirkére. Így jár az, aki nem vigyáz a baromfiakra és a szomszéd területén neveli őket.

3. Szokás volt-e, hogy beköltözés előtt a küszöbön állatot ölnek? Állat leöltés itt nem volt szokásban.

4. Mit csinálnak a leölt állattal?
Nem ölik le az állatot.

5. Szokás volt-e beköltözés előtt valamilyen módon állatokat juttatni a házba?
Kutyát, macskát bevitték, vagy hívták, de jobb ha önként megy be, baromfit nem, mert ez kifelé kapar.

6. Az alapzatba itt az öregek rakták be a különböző tárgyakat. Göllén, Attalán a vályogvető cigánnyal rakatták bele a babonás tárgyakat, mert a cigány és sertés szerencse. A szentelt tárgyakat a háztulajdonos öregek tették az alapzatba.

7. Egyéb ujházzal kapcsolatos hiedelmek.

Az első éjjel az egész család együtt alszik az ujházban. Az első éjjeli álomlátásra alapozták a jóslatokat. A napi viseltes ruháját mindenki a feje alá rakja és így mindenkinek eszébe jut az éji álma. Pl. Káposzta fejes, fehér-kutya, kék-szilva halált jelent, csibékkal álmodni árvaságot jelent, cigány és disznó szerencse, stb. Elhalttal álmodni: eső lesz, templom, temető, mise bánatot jelent, stb.

8. Szokás volt-e új ház építése közben valakinek az árnyékát bemérni a falba? Hogyan történt?

Nem mérték be senki árnyékát a falba, hanem a cigány azért lett oda állítva segédkezni, hogy mint a szerencse jelképe ott legyen és biztosítva legyen.

9. Milyen elképzelések fűződtek a fenti szokásokhoz?

pl. az új házban valakinek meg kell halni. Ezt itt az álomlátás bizonyítja. Az ujház áldozatot követel, ugyanugy az új istálló és az új ól, állat elhullást követel.

10. Milyen tárgyakat vittek be először az új házba és miért?

Kenyeret, sőt, bort, szalonnát, gyümölcsöt. Az új ház lakói szerencsések legyenek, és az áldás soha ki ne fogyjon. Butort ilyen sorrendben: 1. asztalt, sarokpaddal együtt, 2. bölesöt, ágyakat, kását, ruhásládát, stb.

11. Az új házban végzett első cselekményekhez fűződő hiedelmek:

Aki először alszik el az új házban, annak a halál sok bajt okoz. A legöregebb családtag oltsa el a lámpát. Másnap reggel az első mosdóvizet mindenkitől, a szoba földjét belocsolták, a maradékot kívül a ház tő-

vébe loocsolták, hogy a családon kívül senki szennye be ne jusson a házba. Az új házat szokás volt pappal is felszenteltetni, hogy az ártó hatalmak ne tudjanak bajt okozni.

II. Mennydörgés

1. Mi okozza a mennydörgést?

pl. a garabonciás is, mikor vihart csinál. Szent Illés fergeteges, az angyalok verekszenek a Luciferrel, csattog a kardjuk. Az angyalok hordókat gurítanak. Szent Péter becsapta a menyország ajtaját. Akinek fájdalmas pönteken mosott ruhája van, odavág a villám. Aki sokat káromkodik azt agyon sujtja a villám.

2. Betegségek megelőzése mennydörgéssel kapcsolatban.

A korai Szent György-nap előtti, a késői Szent Mihály utánimennydörgéskor szokták Büssü, Kisgyalán, Gölle, Csoma a fájós testrészt nyomkodni, hogy a dörgés verje ki a fájdalmat.

3. Termésjóslás és varázslás mennydörgéssel kapcsolatban.

Korai dörgés késői inség. Ha szent György nap előtt dörög, akkor jó termés várható őszre. Adventet hó fogadja. Egyéb népi cselekmények ismeretlenek itt.

4. Jóslás időjárásra mennydörgéssel kapcsolatban.

Amely irányból hallatszik a korai dörgés, abból az irányból jön a legtöbb nyári vihar. Korai tél lesz.

5. Egyéb mennydörgéssel kapcsolatos hiedelmek.

A nyári mennydörgős vihar, ha valakit bever, - valaki házába cigány vagy koldus az szerencse, más férfi jó. - Öregasszony vagy megégett leányzó szerencsétlenséget hoz a menedéket nyújtó házra. Nem jó ha papot hoz be ilyen eset a házhoz. Csak ekkor nem lesz baj, ha a vihar elöl bejövő megvárja a nap kisütését.

III. Mennykő

1. Milyennek képzelik a mennykövet?

A század elején Gölle, Gölleszentiván határában a mezőn gyakran lehetett látni egészen halványsárga kis kődarabkákat, több sima felülettel, a kvarc kőhöz hasonló alakkal. Ezeket nevezték mennykőnek, égből hullott kőnek, és ezekből használták a csiholó kova tapló gyujtót, ezeket nevezték "kovakőnek" "tűszerszámkú". Mondták Göllén, hogy szikrázó ménkü.

2. A mennykő neve és jelzői

pl. mennykő, ménkü, Istenharagjakő, istennyila, tűzesménkü.

3. Milyen hatalmat ad a mennykő?

Akinek ilyen kovakő mennykő van a birtokában, régen ilyenekkel babonákat és ártó dolgokat műveltek. pl. kődarabkát porrá törve, barkabogyóval keverve, gyertya fosadékkal össze keverve, egybe olvasztva fájós testrészt emberét, állatét dörzsölik vele. Ilyen összeolvasztott darabkát elvitték a haragos portájára, bedobva háromszor mondván: a tűzes ménkü vágjon be és vágjon agyon benneteket. A tűzes ménkü egészen meg benneteket.

4. Egyéb varázsló cselekmények a mennykővel kapcsolatban.

Tűzgyújtásszerű csiholást szoktak egyes helyeken végezni, szikrát hányatni különböző ártó hatalmi célból. A szikráthányó mennykődarabkát véletlenül elveszíteni nagy szerencsétlenség, az ilyenek mindenki hatalmat vesz.

5. A mennykővel kapcsolatos szidalmazások:

A tüzes ménkü vágjon beléd. Űsse a kő. A ménkü vágjon a fejedbe, a telhetetlen gyuhádba /nagy étkü/. A tüzes ménkü sohase vágjon melléd, hanem igyenesen beléd. A tüzes ménkü vágjon a kontyodba. A tüzes ménkü vágjon abba a ronda puffogtatódba. stb. Isten nyila űssön agyon.

Mennydörgős népdalok

Gölle 1911-ből. Cigánydal

Cigány felett hiába dörög az ég
Cigánybátort hiába veri a jég
A durrogó, a villogó villám se vág sohase bele
Cigánycsalád nyugodtan alszik beme
/ugy is mondták, hogy ott a sátor alatt ürekednek./

Baté 1909.

Tulsó soron esik a dara
Ne menj arra Gubera Vera
Ne menj arra szép lány Gubera Vera
Beléd vág az Isten haragja

Nagyberki, Simonfa 1900 előtti.

Arra alá dörög az ég javában
Beütött a simonfai csárdába
Ég a csárda nem szól benn a cimbalom
Kocsmárosné lánya az én galambom.

Baté, Nagyberki 1908.

Én felettem hiába dörög az ég
Az én buzám ugysem vágja el a jég
Majd ad nekem Ferenc Jóska kenyeret
Hol egészet, hol negyedét, hol felet.

Gelencsér Sándor
népr. kutató

Nagyberki, 1967 szeptember 10.

Magyar Néphit Topográfia kérdőíve VIII.

I. A mennykő szerepe a gyógyításban

1. A mennykő szerepe az embergyógyításban

A VII. számú kérdőívben említett módozatban: a /kovakő/ mennykő porrátörve, belekeverve barka szemcséket, ezeket gyertya félrefolyt olvadékába keverve, ennek összekeményedett darabkáival való dörzsöléssel a fájós testrészt.

2. A mennykő szerepe az állatgyógyításban

A mennykő porrátört kismennyisége, szintén a szentelt barkaszemek, és a szentelt gyertya folyadékkal összeolvasztva dörzsölik itt is a beteg testrészt, péntek kivételével minden nap reggel napkelte előtt. Az emberi gyógyításban is ezzel a módszerrel. Sok esetben ezt Luca napján is végezték

II. A halál jelei

1. Mely háziállatok jelzik előre a halált és hogyan?

pl. a kutya lefelé tartva, vagy felfelé tartva orrát vonnit, a kutya az ajtót kaparja, a kutya beugat a lakásba, a macska éjjeltájban sokat nyávog, a macska a tükörbe nézve mosdik, a szarvasmarha a harangszókor bög, az öregdisznó harangszókor rőfög, a tyúk kukorékol, a tyúk galambtojás nagyságut sárgája nélkül tojik. Ezt át kell dobni a háztetőn és ha nem törik el, akkor újból átadni, amíg szét nem törik. Ha a baromfiak sokat kotkodálnak a kakással. Ha valaki háromszor hallja az éjjeli kakaskukorékolást.

2. Milyen egyéb állatok jelzik előre a halált?

Ha a vakond a szobában, vagy a házkörül tur, kint a fal tövében, /valakit kitur a házból/. Ha a denevér a ház felett repked, ha a kuvik a ház körül kuvikol, ha az ablakon bekuvikol, a kakukk a ház körül szól, kérdik: kakukk madár hány évig élnek? Erre ahányat kakukkol annyi évig él az illető. Ha fehérgalamb átrepül a házat és vissza nem száll átrepülni. Fecske fészket leütik, gólyát agyonverik, halál pille lepke bejön a lakásba a lámpa körül repked. Keresztespók valakire ráereszkedik.

3. Milyen lakással, butorokkal, házieszközökkel kapcsolatos jelenségek jelentenek halált?

pl. Ha a falat valami láthatatlan kaparja, ha a falba kigyócsalád fészkel be. A fal megreped, az ajtó magától kinyílik, akkor a halál igyekszik bejönni. Az ajtó elé tetőzsindely esik, ha az ajtó előtt megreped a föld, ha a kigyóereket tükörbe nézetik, ha a butor pattog, ropog, ha a beteg gyertyája elfolya magát.

4. Milyen növényekkel kapcsolatos jelenségek jelentenek halált?

pl. ha a temetőből visznek haza virágot. Ha valaki ujtermésű cseresznyét eszik és a cseresznye nem szakad le a szárról, csak a hús jön az illető szájába.

5. Milyen halottal, halállal kapcsolatos jelenségek jelentenek halált?

Ha a halott feje a koporsóban félre billen, ha a halott szeme nyitva marad, önként nem csukódik le. Ha a halottvivők elejtik a koporsót,

vagy ha a halottvivők közül valakit rosszullét fog el. Ha a halottas menet lakodalmi nászmenettel találkozik. Ha a lakodalmi nászmenetet halotti harangszó ér utol. Ha ravatalgyertya véletlenül elalszik, vagy tüzet gyújt. Ha valaki jeles utra indul és utána harangoznak imára vagy halottra.

6. Milyen égitestekkel, időjárással kapcsolatos jelenségek jelentenek halált?

Csillag hullás, Ha egy csillag lefut az égről. Mindenszentek napján november 1.-én nyugati szél fu, akkor egy éven belül sokan halnak meg. Ha valaki portájára villám csap be.

7. Milyen csecsemővel, kisgyermekkel kapcsolatos jelenségek jelentenek halált?

Ha három hónaposnál korábban nevet, ha a bölcsőt üresen ringatják. Ha igen okos, akkor nem ér nagy kort. Ha a szülők nagyon dicsérik. Ha kék erecske van a szeme közt. Ha az égdörgésre felébred.

8. Milyen gyermekjátékok jelentenek halált?

Kereszt csinálás; Temetési játék. Halálos ijesztgetés játékból.

9. Milyen testrészekkel kapcsolatos jelenségek jelentenek halált?

pl. sárga fül, hajfonatból kimaradó csomó, foggal születés, a hajfonatból gyakran kibuggyanó csomófürt. Elsőnek növe szemfog. A tenyéren végigfutó barázda ér. A kézről lehulló köröm. Hátrafelé menés. Láb átlépése és nem lép vissza. Ha mellét vagy lábát leköpi, Ha álmában bevizel.

10. Milyen álmok jelent halált?

Ha álmában temetőben jár. Ha felboncolt hullát lát. Ha fejeskaposztát lát. Ha kék szilvát lát vagy eszik. Ha két sárga lépkét lát. Ha a foga kiesik. Foghuzás. Ha keresztet lát.

11. Esküvőkor milyen jelenségek jelentenek halált?

pl. ha a menyasszony gyertyája homályosan ég, pl. ha egyszerre kettős testvér lakodalom van, akkor az egyiknél korai halál lesz. Ha a jegygyűrűt valamelyik, esküvő előtt elveszíti. Ha lakodalmi menet temető mellett kell elvonuljon, és véletlenül is az egyik új jegyespár meglátja a temetőt.

12. Halált jeleznek-e bizonyos napon történt események?

pl. Ha halottak napján /nov.2.-án/ valaki elesik. Ha újév napján valami eltörik.

13. Milyen kenyérsütéssel kapcsolatos jelenségek jelentenek halált?

pl. a kenyér sütés közben megreped. Ha keresztalakban megreped és az öltéskor szokás az első beültésére nem nyomtak keresztet.

14. Milyen étkezéssel kapcsolatos jelenségek jelentenek halált?

pl. ha 12-en ülnek az asztalnál és idegen jön be a házba. Ha a kanalat valaki az asztal alá ejti, valaki lábára. Ha éhes vendég érkezik éjszaka, akit meg kell kínálni.

15. Egyéb, halált jelentő jelenségek

pl. Ha hajadon leány leányt keresztel, a leánynál korai halál lesz. Ha a felnőtt fiú vagy leány a szülőkkel közöskölnék, az egyik fél rövidesen meghal. Ha testvérek közöskölnék, szintén az egyiknél korai halál lesz.

III. Gyermekijesztők

a. Mivel ijesztgették a kisgyerekeket?

pl. manó, bákász, bakurász, mumus, banya, boszorkány, krampusz, pulutó, űrdög, ludvérc, farkas, bakróka, drótos, gyerekaszédó, kénány-seprő: mint feke bá, garabonciás, pihe /szél hajtotta tollpohely/, zsákos ember, cigány, cigányasszony.

b. Kik ezek és milyenek?

pl. Höl élnek? földön élnek, föld alatt, felhőkben, nagy hegy tetején, viz alatt, oda viszik a gyerekeket és csunyak, feketék, bele teszik a zsákjukba, vagy megeszik a gyerekeket. Közben kopognak a lábukkal az ijesztők, vagy megbeszélnek valakivel, hogy kint kopogtasson, hogy behallatszon.

IV. Fuggelék

Mondja-e az, aki hidegről jön be a szobába: "Sokan vannak odaki?"; és mit jelent ez a szólás?

Az ellenkezőjét jelenti, tréfás elszólás, hogy a kellemetlen hidegben okvetlenül úgy sem tartózkodik kint senki.

Nagyberki, 1967 szeptember 12.

Gelencsér Sándor
népr. kutató

A Magyar Néphit Topográfia kérdőíve XI.

Buzatermesztés III.

1. Hogyan biztosították vetés után a jó buzatermést?

pl. a husvéti szentelt ételmaradékaikat husvét harmadnapján kiszórják a buzaföldebe. Baté Gyurkó József. Itt csak a hulladékokat, pl. a szentelt sonka csontjait, torma és tojáshéj maradékot vitték ki a buza földre. A hushagyói hamu, az égetett szentelt barka hamuját szórták ki a férgék ellen.

2. Tilalmak a jó termés érdekében.

pl. az asztalra nem szabad kalapot tenni. Csoma., pénteken nem szabad kenyeret sütni, az üszög ellen. Menstruáló nő nem végezhet gyomirtást a buza földeken. Kisgyalán Széles Mihály.

3. Mikor szakad meg a buza töve?

pl. Medárd napkor, ha korán beérik, vagy Szent Ivánkor, ha később.

4. Aratással kapcsolatos hiedelmek.

pl. Ha Péter-Pálra beérik a buza, akkor korai tél köszönt be. Sarlós napján nem szabad aratást kezdeni, vagy egyáltalán aratni sem. Arató szerénység eltérése aratás körben, a családban vagy a közeli rokonságban közeli halált jelent.

5. A learatott, illetve elraktározott búzával kapcsolatos hiedelmek.

pl. Kétasszony nap között forgatni szellőztetni a búzát, hogy a finomliszt tartalmát megtartsa. Mosdós Bernát István.
A buza garmadába félérett gyümölcsöt dugtak érlelni. Mindszentre kivenni a körtét, almát, ha sok elrothadt belőle akkor az ujonnan elvetett búzatermést veszendő bajok érik. Attala hallottam.

6. Jóslás a buzatermeszre.

pl. a husvéti eső, karácsony éjféli eső és a vízkereszt nap is bőtermést jelent, sok bor, buza lesz, és kevés eső nyáron, szűk termés széna, krumpli kukoricában. Szent György előtti korai és a Szent Mihály utáni késői dörögés, szivárvány is jó termést jelent. Aki a szentelt étellel siet, fut, az leghamarabb levégzi az aratást. Aki a rohanásban elesik, annak nem lesz szerencséje az aratáshoz. Az ilyen esetnek az egész vidéken híre lesz. Elesett a szentüttel.

7. Milyen célokra használták fel a buzaszemet, szalmaszálat, stb.?

pl. Néhol a Lucázókat buzaszemekkel is beszórják, kukoricával is, hogy sok csibe, tojás és baromfi legyen, mondóka: pi-pi-pi sok csibe, tojás, kacs, liba legyen. Adjon Isten sok tojást, csibét, kacsát, libát, stb.

A karácsonyi abrosz.

1. Szokás volt-e a századfordulón a községben karácsonykor különlegesen szép himzett abroszt teríteni, amelyet csak karácsonykor használtak?

pl. a legtöbb helyen használták a legszebben himzett abroszt karácsony ünnepre, és husvétra is ezzel terítették fel. Ez miatt volt alsóabrosz amelyet rajt hagytak az asztalon a felső nagyünnepi abrosz levétele után. A felső abroszt nevezték nagyünnepi abrosznak. Erre különösképpen vigyáztak és ezzel nem is végeztek babonákat, csak az alsóval csinálták

ezt, pl. első vetést. A kiválóan szép abroszt a legtöbb esetben menyasszonyi ajándékba kapták.

2. Mi volt ennek a neve?

pl. karácsonyi abrosz, nagyünnepi abrosz, szép himös abrosz, stb.

3. Hány abroszt terítették fel karácsonykor, melyik milven célt szolgált, melyik volt ezek közül a karácsonyi abrosz?

pl. kettőt terítették fel, a felső volt a féltett ünnepi abrosz. A karácsonyi hiedelmeket az alsóhoz fűzték és az alsó abroszon étkeztek, a felsőt azután terítették rá és ez volt a husvéti abrosz és a halottas szoba asztalterítője is.

4. Meddig maradt a karácsonyi abrosz az asztalon?

pl. a felső csak karácsony napján, az alsó ujévig vagy vizkeresztig. Ekkor leveszik és csak vasár és ünnepnapokon terítik le. Egyébként terítetlen marad az asztal. Vannak olyanok is, hogy az étkezés alatt sem terítenek abrosszal.

5. Milyen gyógyító célokra használták a karácsonyi abroszt?

pl. a beteg emberre terítik, vagy állatra 3 órán át rajta hagyva, egyéb eljárás itt ismeretlen.

6. Használták-e a karácsonyi abroszt vetőabrosszul és miért?

pl. az első buzavetést ebből szórták ki, hogy jó termés legyen és tiszta buza legyen. Gölle. Baté.

7. A karácsonyi abroszhoz fűződő hiedelmek.

pl. a két karácsonyi abrosz közül a felsőt tartották sublótban, hogy a szerencse a házban maradjon. A karácsonyi vetőabroszt csak a vetés után szabad kimosni.

-A tehen első teje-

1. Mi az ellés után először fejt tej neve?

pl. főcstej, általában az egész vidéken.

2. Hogyan fejik meg először a tehenet?

pl. fejéskezdet előtt keresztet vetettek a tehenre. Jézus segélj meg. Fejés után tejbe mártott ujjal keresztet vetettek először a tehenre, azután a borjura. Jézusom segiccs meg jelszóval.

3. Milyen ételt készítettek ebből, és mi volt ennek a neve?

pl. itt ezen a vidéken felforralták és összehívták a közeli gyerekeket főcstejet enni. Leültették sorba a konyhaföldre és elosztották a turós tejet a gyerekek közt, és el kellett fogyasztani mind és evés után a gazdaasszony a tejesevény tiszta vízzel lepermetezte a gyerekeket s mondván: sok teje legyen a tehennek és egészséges legyen a kisborju. A gyerekek felkeltek és dicsértességgel elköszöntek.

E sorok írója, én is voltam sokszor főcstej evő gyerek.

4. Milyen természetvarázsló mondás fűződött az első tejhez, ill. az ebből készített ételekhez?

pl. voltak olyanok is, akik a tehenel itatták meg a főcstejet, vagy a disznókkal. A tehenel való itatás, hogy a tehen haszna a háznál ma-

radjon. A sertéssel való itatás, hogy szerencse fűződjön a tejhez, tehénhez és a borjuhoz.

5. Az első tejhez fűződő egyéb hiedelmek.

pl. az első fejéskor nem szabad beszélni a fejőnek, mert akkor sok beszéd lesz és kevés tej. Ha férfi iszik az első tejből akkor bika lesz a következő elléskor, ha nő akkor üsző lesz. Az első tejbe ritkább helyen pénzdarabot is tesznek, hogy sok pénzt hozzon a házhoz az új fejési időszak.

Nagyberki, 1867 december 24.-én.

Gelencsér Sándor
MÁV. nyugdíjas

1187

Magyar Néphit Topográfia kérdőíve 12. /1968.1./

I. "Csikóléppel" való gyógyítás.

Milyen betegséget gyógyítottak "csikóléppel"? Pl. ijedtséget, rebbenést, a gyermekek álmukból való felriadása esetén, vagy gyenge, vézna, szivbajos gyerekeket, lányokat, szemviz készítés és viaszöntéssel való kezeléssel leginkább.

Mi a "csikólép"? Itt ezen a vidéken ez ismeretlen művelet és a csikó orrából kifujt takonyhártya használatba vétele. Csoma, Kisgyalán, Kaposkeresztúron az anyakanca poklájából kivágott fehérhártya /lép/ szárítva, ezzel végeztek gyógyító és ártó műveleteket.

Hogy tárolják a csikólépet? /poklahártyát/ pl. szárítva a mesterge-rendára akasztva vagy téve.

Hogy használják a poklahártyát? A fehér poklahártyát tejbe, forralt-borba törve, vagy szárazon húzигálják a kezeltet vagy rontottat.

Részletesen írjunk le mindent, amit a "csikóléppel" való gyógyítás-sal kapcsolatban elmondanak:

Nagy Józsefné 75 éves Csoma. A lópoklából kivett fehérhártya léppel régen a kancacsikótól levő lépet leányhoz húzигálva gyógyítottak, és rontottak ha méntől való hártyát húzигáltak.

Ugyanugy a fiuknál a himnemű lépő, a kancanemű az ártó. Tehát a sajátnemű jó az ellentétes az ártó.

II. Gyógyítás lyukas, vagy kettéhasított fán való átbujtatással

Milyen betegséget gyógyítottak így? A lyukas vagy kettéhasított fán való átbujtatással itt nem végeztek műveletet, ez itt ismeretlen.

Az átbujtatással való műveletet, egyszálhídon vagy gyaloghíd, kecskehíd, bürühíd-on végeztek ijedős, szivbajos, megrontott vagy akire azt mondták, hogy váltott gyerek. Újhold idején egyszál ruhában a vízfolyással szemben háromszor ismételve átbujtatták. A száraz hídon amely alatt nincs mindig vízfolyás, és ezt is a vízfolyással szemben bujtatják át, imádkozni és mondani, hogy szálljon el a gyerekről a nyavalya.

Más átbujtatás itt ismeretlen.

III. Bucsujárás

1. Hova jártak a faluból bucsura? Andocs, Gyüd, Segesd, Turbék kegyhelyekre. Ezenkívül távol mentek Czellbe, Lourdesbe fogadalom és gyógyulás végett.

2. Miért jártak bucsuba? fogadalom, gyógyulás és vallási ájtatosság-ból.

3. Hányan mentek a faluból? vegyük a többi kaposmenti falvakat/ pl. 1930-ban kb. 15-20-ik egyén, 1950 táján minden 50-100-ik és ma már elég ritkán fordul elő kegyhelyjáró.
A falu évi egy bucsujára vendégségbe vagy szórakozni ma is tömegével járnak, és a templom-bucsu miséjére ezekből igen csekély lét-száma megy el.

4. Hogyan mentek? pl. a kegyhelyre egyenkint is, csoportosan is, és proseccióval is, zászló és feszület hordozással.
5. Mit vittek magukkal? pl. élelmet, imakönyvet, rózsafüzért vittek stb.
6. Mit lehetett vásárolni az árusoknál? pl. kézre-lábra hasonlító viasz-
kot azok akinek, vagy a hozzátartozójának ilyen baja volt, hogy gyó-
gyuljon meg.
Mit hoztak haza? Viasztekercs gyertyát, bábót, bábolvasót, szentké-
peket, imafüzetet, rózsafüzért, kegytárgyakat és a gyerekeknek édes-
séget.
7. Hol vették a kalendáriumot, csiziót és énekeskönyvet? pl. a kalen-
dáriumot, csiziót a vásárban, az énekeskönyvet és a rózsafüzért a
bucsuban.

IV. Vásárbanelés.

1. Hová jártak a vásárba a faluból? 1930. Nagyberki, Baté, Sárd, Ka-
posvár, Dombóvár, Igal, Büssü, Gödre, Somogyszil, Attala, Gölle,
Kercseliget, stb.
2. Milyen idős kortól vitték magukkal a gyerekeket? A gyerekeket az
iskolás korban is vitték a vásárra.
3. Mit vittek magukkal, mennyi ideig maradtak? A vásárra vitték az
eladó árukat, u.m. kendermagot, lóhere magot, tilolt kendert, fo-
nalat eladni és az eladó állatokat marhát, lovat, stb. A vásárban
9 órától 13 óráig maradtak és ekkor már mulóban volt a vásár.
4. Milyen árukat vásároltak a vásárban? /ellentétben a bucsubal/.
Edényt, ruhaféléket, üveg, porcelán árukat, mese-, álmos-, csizió
és kalendáriumokat. A vőfélykönyveket is itt vették meg, mezőgazda-
sági szerszámokat, kötélárúkat és sokféle csecse-becse árukat.
Imafüzeteket itt is vásárolhattak.
5. Melyik napokat tartották a legszerencsésebbeknek a vásárba menésre?
pl. a péntek és a vásár- és ünnepnapok kivételével mind.
6. Milyen előjelekből jósoltak a vállalkozás sikerére és sikertelensé-
gére? pl. fő a szépídő, ha férfival, cigánnyal, disznóval és kémény-
seprővel találkozni szerencse. Asszonnal, kutyával, macskával talál-
kozni szerencsétlenség. Vagy ha odamenet valamilyen állat keresztül-
fut az uttesten, pl. kutya, macska, nyul stb. előtte
A nevezett hiedelem legfőképpen akkor volt figyelemreméltó, ha
valamilyen eladó állatfelhajtás volt a vásárra. Az indulás előtt a
keresetlenül talált patkóval meghuzigálták az eladó állatot a kapun
kívül.
Az eladó állatot sem az uton, sem a vásárban nem volt szabad
bodzafához, vagy tüskés fához kötni mert nem lesz eladó szerencse
és ha kocsin mentek a kocsiról nem volt szabad leesni.

Nagyberki, 1968 március 9.

Gelencsér Sándor
MÁV.nyugdíjas

Magyar Néphit Topográfia 13-ik /1968-ban a 2-ik/

kérdőíve.

1. Maga köré rajzolt kör, mint a tudomány elnyerésének eszköze. Ember feletti erejű személyeink úgy is kaphatják tudományukat, hogy valamilyen napon előírt időpontban meghatározott helyen kört rajzolnak maguk köré s abba beleállnak: ezután bármit is látnak, nem szabad megjedniök: ha próbát kiállják, tudományt kapnak.

Milyen napon kell csinálni?

pl. karácsony éjjel, éjfélutánban.

Hol kell csinálni? pl. a keresztúton, hogy a kereszt látható legyen.

Mivel kell a kört megrajzolni? pl. pipaszárral, és fűz vessző vagy mogyoró, amely nem terem tövist, tuskétlen.

Ki ijesztgeti? pl. az ördögök, boszorkány, földöntuli gonoszok.

Mi, vagy mivel ijesztgetik? pl. különböző állati és emberi alakok, rohanó hintó, stb.

Mi lesz a próbát sikeresen kiállóból? pl. tudós, javas. és a jövőbe multba látó.

2. Üszög gyerek.

Az üszögyerek nem igazi ujszülött, amikor az anyja megszüli, ide-oda futkos a butorok alatt, amíg agyon nem verik bottal.

Mi a neve? pl. üszög gyerekek.

Milyen az alakja? pl. akkora mint egy morzsolt csutka, fekete szőrös, farka nincs, kisgyermek alakja van, füle, keze, lábai vannak.

Mi az oka annak, hogy az anya ilyen gyereket szül? pl. Az anyaméhben valaki a gonosz szellemnek ajánlja, vagy ha az anya kankutyával közöszülve kapja az anyaméhbe. /Sok szóbeszéd volt még a századfordulón arról, hogy az emberek és az állatok nemi közöszüléséről és ezek természetfeletti hatásáról./

3. Földi ördög.

A földi ördög segítségével rendkívüli dolgokat lehet végezni: lovakat tisztítja, a lovak a földszint felett a levegőben száguldanak, a vadász előtt sok nyul, őz, szarvas, tuzok jelenik meg, agyon löheti őket, marhákat, disznókat, juhokat őrzi és ha akarja egész napon át egyhelyben maradnak.

Mi a neve? pl. földi ördög, emberek, varázslók ördöge.

Hogy lehetilyent szerezni? pl. tiszta fekete tyuk tojását a hóna alá rejti és három hét alatt kikelteti, és lesz egy kis fekete csibe, kikeltés után egy skatulyába helyezve ezr lesz az ördöge és evés előtt egy falatot ennek ad, ivás előtt egy-egy kortyot - iszik először - kell neki adni. Ez mindig kis fekete csibe marad. Ezzel végzi a szemfényvesztést és természetfeletti mutatványokat, varázslatokat, pénzszerezést, zsebmetszést, stb. Ha nőtény az ördög, akkor a tulajdonosa használja, ha bak az ördög, ez közöszüli a tulajdonosát. Megunják egymást.

Milyen az alakja? pl. a keltett ördög fekete csibe, a járó ördög fekete ruhában, piros csizmában jár, lólábbal, patkóval jár. Mezi-telenül is jár, két kis hátraálló szarvval, farka van lólábbal, feke-

te vörös teste, nagy nemi mésszel jár.

A tulajdonosnak hány ördöge lehet? pl. Amint én hallottam, csak egy lehet, és egy is van, azonban az ördögnek vannak cinkostársai, akikkel érintkezik.

Hol tartja a gazdája? pl. skatulyában tartja.

Miben segít a gazdájának? pl. minden munkát elvégez és az anyagi jólétet is megteremti. Lesz sok pénz, annyi tojás, hogy alig bírják elhordani értékesíteni, csak sárgája nincs neki, lesz sok tej, mert az ördög elmegy a más tehenét megfejni, stb.

Hogyan táplálja a gazdája? pl. az ételből az első falatot adja neki, az italból az első kortyot.

Hogyan lehet megszabadulni tőle? pl. az erdőbe vinni és élő bodza vagy nyírfába szegezni fűvenyággal, amelyet az esőviz vagy a hólé összehordott. Amikor otthagytá a volt gazdája, hazamenet ütötték, verték, pofozták és mondták neki, hogy nézzen vissza, de ez nem nézett vissza, alig birt nagy szenvedések árán hazamenni. Büssiben 1900 táján egy asztalos esete volt, Kisgyalánban 1905-ben urasági parádés kocsis volt. Gyerek koromban hallottam borzongva.

Gelencsér Sándor
máv.nyugdíjas

Nagyberki, 1968 március 28.

1187

Magyar Néphit Topográfia. 14./1948/3./

kérdőív

1. A holdban látható alak/ok/ hogyan került/ek/ oda?
A holdkórosokat szivta fel a hold ereje.- A hamisan esküdőt kapja föl a hold ereje. Igali Imre 70 éves hallotta, 1910 előtt.
2. Hogyan került fel a Göncölszekér az égre?
Illés próféta szekere, amelyet a láthatáron hagyott. /1914 előtt/
Miért görbe a rudja?
Addig görbe is marad, amíg az égen van, fölfelé görbe, ha lejönni akar, akkor lefelé lesz görbe a rudja.
3. Miért van a Göncölszekér mellett egy kis csillag?
Illés próféta kocsisa várja az urat az indulásra. Harmat László 75 éves Gölle.
4. Hogyan keletkezett a Tejut?
Az angyalok tejet öntöztek oda. /Batén hallottam 1913-ban/
5. Miért sánta a Sánta Kata?
A kaszás halál vágta el a lábát, mert a fejét nem bírta elkaszálni. Szabó Mihály 81 éves.
6. Hogyan keletkezett a Kaszás csillag?
A halál angyalai ók hárman. A század elején hallottam.
7. Egyéb csillagképek keletkezése. Kaszás csillag keletkezése.
Az első emberpár bűnbeesése után rendelte oda őket a teremtő, hogy a halált végrehajtsa. /1910 táján hallottam./
Egyéb csillagok keletkezése.
Ahogyan az emberiség született, minden egyes embernek csillaga tűnt fel az égen. /Többen mondták a század elején./
8. Hogyan keletkezett a Fiastyuk?
Az Isten büntetésből felvitte egy özvegy asszonytól, mert a mások tojását, beromfáit ellopkodta. Tóth Mihályné 74 éves. Nagyberki. Ő is gyerekkorában hallotta. E sorok írója is.
9. Hogyan keletkezett a szivárvány?
Általános köztudat, Isten adta az özönviz után, hogy többé ne legyen özönviz.
10. Hogyan keletkezett a mennydörgés?
Többen mondták: Az első emberpár bűnbeesésekor az Isten mennydörgő hangon mondta: Hol vagy Ádám? Másodszor: a Mózes a Sinai hegyre mentelekor volt, mert a zsidó választott népe válványimádók lettek és az Isten meg is hagyta a mennydörgést, mert az emberek gonoszok maradtak. /Többektől hallottam./

11. A szél eredete.

A világ teremtésekor keletkeztek, amikor az angyalok verekedtek, harcoltak a Luciferekkel, és amikor abbahagyták a harcot mindkét oldalról szélroham keletkezett. A jó szél hasznos, jó, A bolondszél a rossz, ez rombol, életet pusztít, mert az ördögök, boszorkányok ebben rohannak ártani. Ezt is régen hallottam, ma is többen mondanak jó szélről, bolond szélről.

12. Jó vagy rossz idő oka bizonyos napokon.

Szombati napsütés: A Szűz Mária ruhát szárítgat.
Ha napsütésben esőhull: Az angyalok sirnak, könnyeznek.

13. Honnan keletkezett a tűz?

A Biblia szerint a tűz az Isten haragjából keletkezett. A pokol tüze is, meg a villámláskor látható villámstorból. /Többen így tudják./

14. Milyen történeteket ismernek, amelyekben arról van szó, hogy az ördög, vagy Szent Péter teremteni akar valamit, de balul üt ki?

A hasznos állatokat a nagyszentek teremtik. A ragadozó állatokat az ördögök teremtik. Az emberiséget az Isten teremti. Farkas Pálné 78 éves Nagyberki. A vallásosak mondják és ezen adatokat tulnyomó részben a bibliai elbeszélésekből veszik az adatközlők.

Függelék. Haláljelek.

a. Jelent-e halált, ha vakond, pocok betur a házba, felturja a /dörgölt padlót/?

Igen, balakit kitur a házból és az életből.

b. Jelent-e halált, ha disznóval álmodik?

Disznóval álmodni szerencse, ha azonban a disznó megeszi a malacait, az álomban halált jelent. /Ez régi szójhagyomány./

Gelencsér Sándor

MÁV.nyugdíjas

Nagyberki, 1968. május 21.

Adatközlők: Illés Imre 70 éves Nagyberki
Harmat László 78 éves Gölle
Szabó Mihály 81 éves Mosdós
Farkas Pálné 75 éves Nagyberki
Tóth Mihályné 75 éves Nagyberki.

Magyar Néphit Topográfia 15. kérdőív /1968/4/1./ Vasorru bába:

a., Mit tudnak a vasorru bábáról?

A század elején a népmesék tartalmában sokat szerepelt és innen ment át a köztudatba amivel a mesében szereplő alakokat valóra hitte az alsóbb népréteg.

b., Hol él? /földön, erdőben, vízben, kutban/
Erdőben, vízben, kutban és a lakatlan kopárhegyen.

c., Hogy néz ki?

Sovány, ráncosbőrű, fekete fejkendővel bekötve a feje, szoknya, kötény rajt és ronggyal becsavarva a lába, hatalmas nagy orral, sovány ábrázattal.

d., Ijesztik-e vele a gyereket?

Igen, régtől máig is, hogy elviszi a gyerekeket és a kemencében megsüti és megeszi. A hiedelemben úgy is hitték, hogy az erdőben lakó vasorru bába férje az erdei nagyfogu öreg óriás ember és ez is sok sült emberhúst megeszik a bába feleségével.

2./ A kutban lakó lány:

a., Milyen lény lakik a kutban?

Kigyó és az erdőből betelepült öregasszony.

b., Ismert-e a községben az a hiedelem, hogy a gyermek születésekor valaki megjósolja a gyermek jövőjét?

pl. Göllén, Batén, Attalán is volt régen olyan tudálékos babonás asszony, hogy sokféleképpen jósolt a kis ujszülöttre. Az egyik módszer a papírszalag jóslás 6-8 centi széles 60-80 cm. hosszú tiszta papírszalagra egymás alá egy mondatban tele írva, és az anya, vagy a keresztanya mondja meg, hogy a visszatekeréssel hol álljanak meg és az alul levő feliratot elolvassák, amely megjósolja az ujszülött jövőjét. Csatolva a mintaszalag, amelyet én készítettem szemléltetőleg.

3./ Mit jelent ez a mondás: "Nem eszi meg a farkas a telet" - mikor szokták ezt mondani?

pl. ha enyhe tél idejét hirtelen zord télies idő váltja fel, amely alatt értjük, hogy egy tél mégsem mulik el hideg, rossz idő nélkül. Azt is mondják, hogy a kutya nem eszi meg a telet.

Névadással kapcsolatos szokások

1. Ha a családban több gyermek született halva, szokták-e az ujszülöttnak a Farkas nevet adni? Ha igen, miért?

Nem, azt itt szürke angyalnak nevezték a halva szülöttet, a következő élet Mária lány, a fiút Isten "bazsara", amely él és röppenik az életben, mint a kis madár. Batén hallottam 1913-ban Ádány Roza nénitől.

2. Keresztelés előtt a gyereket leendő nevén szólították, vagy másképp?

pl. régen a legtöbb ujszülöttet a bába megkereszteli, hogy ha meghalna előbb, hát keresztelve haljon meg, ezt nevezték "bába keresztelésnek".

Miért nem volt szabad a keresztetetlen gyermeket nevén szólítani?

pl. így már az egyházi keresztelés előtt lehetett nevén szólítani.

3. Szokták-e az újszülöttet meghalt testvére nevére keresztelni?

Nem szokták, mégis előfordult ez is, akkor ez nem fog nagy-kort érni.

4. Ikreket szokás volt-e Ádám-Évának vagy Péter-Pálnak keresztelni?

Igen, Ádám-Éva, Péter-Pál, Mózes és Illés, a hármass ikrek Gáspár, Menyhért, Boldizsár napkeleti bölcsék nevére.

5. Szokás volt-e súlyos beteg, vagy vézna beteges gyerek nevéét megváltoztatni?

Itt erre nem találtam adatot.

Milyen nevet adnak ilyenkor és milyen cselekmény kíséretében történik a névváltoztatás?

pl. a becéző név volt a névváltoztatás lényege, volt olyan is, két, három bece neve volt, hogy boldog nagycsaládu legyen.

6. Szokás volt-e hasonló esetben a gyereket névlégesen más szülőknek adni?

Nem szokták.

7. Ismeretesek-e még más, a fentiekhez hasonló, névadáshoz fűződő hagyományok?

Ehhez hasonló szokások nem ismeretesek, azonban a falu apraja; magya, bárhogy vigyáz és alkalmazkodik, de a csufnév vagy a ragadvány nevet nem kerülheti el.

R á o l v a s á s o k.

Ismertek voltak-e a községben az alábbi, vagy az alábbiakhoz hasonló ráolvasás szövegek?

Az előbbi dolgozatban már jeleztem a ráolvasó és az elolvasó módokat, amely az itt feltüntetett formában mutatta be a szokást és a műveletet.

A mondóka mindig a tárgyra célozva irányult.

A ráolvasásokat mindig a család öregei végezték, legfőképpen nők végezték, nagyrítván vén férfiak.

1./ A marha, ló, vagy diáznőnyüveket talált vagy lopott pipa hamujával is ecsetelték a ráolvasás közben. /A maró hamu ki is vesztette a nyüveket./

2./ Ugyanugy, mint az előbbi dolgozat.

3./ A sárgaságot 3 szem pirosalma ráolvasással is gyógyították.

4./ A férges jószágra hasonlóan olvasták el. /Később a krolinnal kengették ráolvasás nélkül/.

5./ A mirigyet rézpénz darabbal is meghuzigálták és eldobták a pénz darabot. Háromszor mondókat mondtak a mirigy elmulására.

6./ A hidegleléskor a füstöskönyha mestergerendája alá állva is ráolvastak háromszor.

7./ A ráolvasás után a beteget lefektetve három takarót tettek rá.

8./ Csipóvas közé fogott parázzsal is elriasztották a hideglelést.

9./ Árpa van a szemeden! Kést hoztak és a beteg szem közelében jelképes aratást eszközöltek és háromszor mondta. No majd learatjuk.

10./ Volt-nincs árpa, learattuk.

11./ Itt ez nem volt alkalmazva.

12./ A szemhályogot imádsággal is gyógyították és az élőrák szeméit kiszedve megszáritva beletették a beteg szembe háromszor és újból veszik és ez a hályogot csökkentette.

13./ Imádkoztak az égiekhez. Jézus, Mária, Istenhez és a betegség védszentjéhez, mert mindenféle betegségnek volt védszentje. Nem jegyeztem fel pontosan fejfájás, lábfájás, kéz, hát, stb. és a fájások védszentjeihez fohászkodtak.

Adatközlők:

Ádám Rozália Baté,
Illés Imréné Nagyberki
Tóth Mihályné Nagyberki.

Gelencsér Sándor
MÁV nyugdíjas

Nagyberki, 1968 július 1.

Szalagjósulás mintadarabja:

Beteges lesz
egészséges lesz
rossztermészetű
káromkodó
rövid életű
nagy kort ér
sánta lesz
házas életet ér
sok gyereke lesz
lusta lesz
fejfájós lesz
rúcskös lesz
erős lesz
gyenge lesz
hütlén életpárja lesz
ágyban hal meg
kutban hal meg
villám títi agyon
fáról esik le
boldogtalan lesz
szerencsés lesz
szegény lesz
gazdag lesz
stb.

ezt felgöngyülítve visszatekerni és az édesanya, vagy a keresztanya mondja, hogy hol álljanak meg a visszafordítással és ekkor leolvassák az alul levő feliratot.

4187

MAGYAR NÉPHIT TOPOGRÁFIA 16. kérdőív. /1948/5/
=====

I. Szent-Antal-tüze gyógyítása:

1. A betegség leírása: Leginkább az arcon, orron, nyakon, fejen, homlokokon levő orbánc-féle vörös daganat. Orbánc, Szent-Antal-tüze. A végtagokon levő vörös daganatot is neveztek hólyagos orbáncnak, amely a valóságban trombózis volt.
2. Népi elnevezése: miért nevezik így?
Szent-Antal-tüze a múlt században nevezték el így és később már az orvosi elnevezéssel vegyesen nevezték.
3. Eredete: pl. pénteken lisztbe nyul, pénteken lisztet őrl. A Szent Antal kegyei által adott /holmit/ tárgyat ellopta. /Baté, Fonó, 1912/13-ban hallottam, Antal napján kaszál előszénát, Gölle 1910.
4. Mikor tartják Antal napját? pl. június 13-án.
Mely fajtáit ismerik? Orbánc és hólyagos orbánc.
5. Hol fordul elő leggyakrabban? Arc, orr, homlok, nyak. A hólyagos, trombózis: kéz, láb.
6. Gyógyítása:
behinti: Buza és rozsliszt, behintésével, és a fehér liliom szárított porával,
bekeni: tejföllel, aludttejjel,
beköti: huyos ruhával /saját vizelettel/, répalevéllal, káposzta levéllal,
mosogatja: tejjel, kamillás vízzel.
borogatja: pipitér-kamillatea lével, ecetes vízzel,
fürösztli: ugyanazzal,
füstöli: nemigen szokták.
szikrát ver rá: más betegségekre is vertek szikrát, titokban leginkább.

A szikrát férfi csiholja rá. Egy ilyen kezelést hallottam 1917-ben.
Laci József batéi földműves paraszt kapott mezőgazdasági front felmentést termelésre. 1917 márciusában jött haza a frontról arcorbáncokkal és gyógyulási okból elmentek Fonóba a szemviz készítő Fonai Naca néni idős asszonyhoz. Akkor hallottam, hogy szentelt vizet, gyertyát, fehér liliom porrátört lisztjét használta. Szemvizet is készített és ima közben ráolvasott, hogy a Szent Antal oltsa el a tüzet a beteg arcáról. Kamillás és aludttejes borogatást rendelt rá és harmadnapra még a piros bőr is lehámolva meggyógyult.

8. A beteg testrészeknek kevés levegőt szabad érni.
10. Gunyos szólásokban isszerepel a borvirágos orra és ha valaki nagy fárasztó terhet cipel: No amire odaérsz vele, kiút akkorra a Szent Antal tüze.
11. Megelőzés: Szent Antal napján nem szabad előszéna fűvet kaszálni és nagyon kihevülve dolgozni és Antal napján káromkodni.
- Adatközlők: Laci Józsefné Baté
Fodor Ágnes Fonó.

II. Menyétasszony.

1. Hogyan nevezik a ház körül tartózkodó menyétet? Pl. menyétasszony, mönyétasszony, menyét, mönyét.
2. Milyen tulajdonságai vannak ennek? Megszopja a teheneket és a rendes lovakat, anyadisznókat, stb. A borjut, csikót, sertést ráugorva kiharapja és a vérüket szivja. Vérszivó, vérszopó. A tyukféléknek, kacsáknak a hátára ugorva kiharapja és szivja a vérét. A kiscsirkét, kacsát, egeret, gyikot, békát, patkányt szétrágja és a vérét kiszivja és a szétmorzsolt rágott husokat otthagyja. Embert, kutyát, macskát nem bántja. A szásád elején mondták, hogy a megsebzett boruu, disznó és csikó a harapástól elpusztult.
3. Hogyan védekeznek ellene? pl. ha a tehén tőgyét megszopja szita, rostát tesznek eléje. Ha az anyasertést megszopja, petróleumot fröcskölnek rá. Az asszony-népség itt is mondókázott a seprünyéllal hadonászva. Mönyétasszony, boszorkányasszony távozz, mert rosta alá boritalak. Mönyétasszony, szépasszony, csunya mönyét stb.
4. A menyétet és a patkányt néphit szerint nem ölték meg. A menyétet azért, hogy egyben boszorkányasszony is. A patkányt sem, mert állításuk szerint ez előre megérzi a házhoz közeledő veszélyt, u.m.: árvíz és tüzvészt és a pusztító viharokat is. Rosta vagy csapdával elfogott menyétet vagy patkányt megvakítják, mindkét szemét kiszurják és eleresztik. Mondóka: Ereggy menyét, patkány az összes ivadékkal, de vissza soha ne lássatok jönni, háromszor ismételve. Abban az esetben ha látják és elfogni nem bírják, kutyával üzik el, azonban ezen üldöző kutyát pórázon tartják, hogy ne bírja megölni a patkányt, vagy a mönyétöt. /Gölle, Csoma, Baté./
5. Milyen hiedelmek ismertek még a ház körül tartózkodó patkányról és menyétről? Pl. A fent említett módozatban.
6. Ismeretes-e az a hit, hogy minden ház körül "menyétke" vagy patkány tartózkodik? pl. Itt nem jelölték azt, hogy állandóan itt él, hanem csak időközönként jön és el is távozik. Ha elküldik, három évig nem tér vissza. Az elküldés szerint.

Gelencsér Sándor
MÁV.nyugdíjas

Nagyberki, 1968 augusztus 9.

A menyét és a patkányról szóló néphit adatait a század elején hallottam, és most megkérdeztem:

Keresztény József 78 éves TSZ. nyugdíjast Nagyberki

Illés Imre 70 éves " " " lakósok.

Az adatokat bővítették.

1187

Magyar Néphit Topográfia 17. kérdőív /1948/6/.

1. Lidérc

a./ Ismertek-e a községben lidérc, Ludvérc, Lucifer, Tüzesember, Tüzesmérnök, Tüzes indzsöllér. stb. Melyiket?

Kaposmentén ezeket ismerték:

Lidérc: A mocsaras helyek fölött kéklánggal vibráló fény. Az ördögök jókedvükben táncolnak, mulatnak, mert a mocsárvíze enyhíti a pokoltüze szenvedéseit. A tiszta vízben nem enyhíthetik a pokoltüzet, mert a tisztavíz szentelve van.

Ludvérc: Ez a levegőben 8-13 méter magasságban száll, tüzes nyomórudon lovagolva.

Augusztus 15 - szeptember 8-a közt az udvarra kender pozdorjára kifekvő ember éjjel 12 óra előtt megláthatja szabadezennel, és a látomás után azonnal befutni a lakásba, mert a Ludvérc hatalmába ejti a látót.

Tüzesember, Tüzesmérnök, Tüzes indzsöllér. Pünkösöd és Urszine augusztus 6.-a közt este, éjjel kis-világító fényvel jár a föld felett 3 méterre, aki meglátja Szent Mihály arkangyalt hívja segítségül, hogy ne ártson.

Ezek elátkozott emberek, templom-rablók és olyan mérnökök lelkei akik elmérték a szegényemberek földjét, és a gyilkosok lelkei, akik az életben sok gonoszságot követtek el és a lelkeket se ég, se föld, se pokol nem veszi be. Ezek, ha az esti sötétségben jártukban találkoztak vele, pl. jött a falusi ember a szőlőből és hozta a korsó bort a vállára akasztva és arra a korsóra rá szállott, olyan súlyos terhe volt, hogy alig bírta cipelni. A sötétben menő kocsira, szekérre is rá szállt, a lovak, vagy ökrök alig bírták cipelni, a kerekek ropogtak a teher alatt, így cipelték a lyukas hidig és ekkor elment a tüzesembőr.

Itt ismételve közlöm 1944 évből dolgozatból. Somogyiszilból Acsára mentek rokonlátogatásra kocsival, és este 11 órakor a kocsit megszállta a tüzesembőr, anyám bemondása szerint kb. 1870 táján. A lovak alig bírták a kocsit húzni, a falu végén elment a kocsiról. Az udvarra beálló kocsin ülő asszony ájulást színlelve kiabálta: Eh ecőt, hogy hozzák az itthonlevők az ecetet felmosdatni a félig ájultat. Kérdezték mi történt: Indzsöllér vött a kocsin.

A Luciferről még meg kell jegyezni, hogy ez volt az ördögök hős vezére, és ezek is voltak többen.

b./ Milyen alakban jelentek ezek meg?

A Ludvérc ember alakban lólabbal. A Lucifer fekete testtel, lólabbal, farka lógott hátulról lefelé. A Tüzesembőr kisvilágításban, egyesek mondták, hogy különböző emberi alakot láttak a fényben.

A temetőben, határban, utbevágásban /"horróban"/ voltak régen jajgató alakok, ezeket nem látták. Ezek szenvedő, lelkek voltak, az életben gonoszok, és ha valaki szólt nekik akkor többé nem jöttek a sötétben jajgatni. Pl. Simonfán a falu mellett, keletre a bevágás horrónál, a késő esti órákban minden nap valaki azt kiabálta, mondogatta: Jaj de nehéz, jaj de nehéz. Egyszer Győr Ferenc rászólt: ha nehéz tedd le. Többé nem szólt a szenvedő lélek.

Ez ugyanis az életben mindig elszántotta a más megye szomszéd földjét és a hátán kellett cipelni, hordani az elszántott földet, amíg Győr Ferenc meg nem szabadította a visszaszólással. 1900-as években volt.

c./ Miből, kiből lesz, hogyan lehet megszerezni, hogyan kerül az emberek közé?

A Lidérc pokolbeli mulatozó ördögök, Ludvérc is ezek csoportjába tartozik, és ez a levegőből olyan bűzös, feketét fosik, hogy undorító csunya, és el kell ~~lenni~~ takarítani három nap alatt, mert azután minden éjjel odajár ártani.

A Tüzesembőr, Indzsöllér, ezek is gonosz emberek lelkei voltak. 1904-ben hallottam, hogy a budapesti Rókus kórházban meghalt, gonosz betegek sorjában a lépcsőkön jártak, nagy zuhogó dobogással, lólábal, minden éjjel a mult század végén, és a pap felszentelte a lépcsőházat le a pincéig és ekkor széledtek szét és járták az éjszakákat mint elátkozott lelkek. A mesemondó azt is mondta, hogy Szentjános bogár képében járták a határt.

Az olyan, éjjelnyalogjáró egyén /ember/ ha elveszti a tájékozó képességét és bolyong, céltalanul járkál, ezt is a rossz lelkek kísértették meg.

Az ördögszerzés és ördög üzésről már a 14-ik dolgozatban megemlékeztem.

A kísértetek, mint hazajáró lelkek, valamilyen hanggal, vagy jellel adnak magukról jelt és ez igen sokféle beszéd hiedelemben forgott közzsájon.

Az elásott kincsek lidércfénye annak az őrzője végzi a hozzá fűzött szájhagyományokat.

A veszettség és gyógyítása.

a./ Hogyan lehetett az állatok veszettségét megelőzni?

Pl. A kutyáknak folyó nevét adták, a mult századból eredően Tisza, Bodrog /Bodri/, Sajó, stb.

b./ Hogyan kapta az ember, kutya, szarvasmarha, stb. a veszettséget?

Először a kutya kapta és ettől az ember és egyéb állat. Sertés, juh.

c./ Milyen tünetei voltak a veszettségnek?

Pl. 7 nap mulva kitör a harapás után. Zavaros agybántalmak és az egész idegrendszerre kiható nyugtalan örvjögés fogja el.

d./ Ismertek-e olyan embert /pásztort/ aki veszett kutyát tudott "küldeni"?

A század elején Szabadiban volt egy kovácsmester aki tudott, és Rákótékesen volt egy pásztor ember. Vajaskenyérbén kőrishogarád adott be a kutyának és egy szóra világgá futott a kutya és az útjába eső mindenféle élőlényt, embert, állatot megharapott és végül is elpusztult, mert már ettől kezdve nem is evett semmit.

e./ Mit csináltak a leölt veszett állattal?

Az elhullás színhelyétől közel elásták és a helyét megperzselték szalmával.

f./Gyógyították-e a veszettséget házilag és hogyan, vagy specialistaival gyógyították?

Pl. Itt ezen a vidéken nem lehetett hallani erre népi gyógykezelést, próbálkoztak többféle babonával és semmi eredményt nem értek el és így gyógyíthatatlanná vált a népi babonás, kuruzsló gyógyászat és a sorsra birták, belenyugodott a nép, hogy halálos és el kell pusztulni. Megkérdeztem több mint 10 öregembert, hogy hallottak-e gyógyító egyént a veszettségre. Ilyenről itt nem is hallottak. Veszett kutya elküldéséről mind tudott, gyógyításról nem.

A megelőzésre hallottam, hogy Fonóban, pl. az uton talált fehér kutya szemetet, ujhaldkor az utmenti sáncban buzaszalmával elégették, a veszettség elhárítására.

Az 1890-1910 közötti években Dombóvár régi köztemetőben a sírkövekbe a kőfaragó egy kutyát vésett bele, amely jelezte azt, hogy a sírban fekvő, veszettkutya által halt meg.

Veszettkutya eset: Simonfán 1863-ban.

Győr István földműves a faluvégi kültelki szürűn rozst csépelte, a család többi tagjával. Eppen a kicsépelte magot separték fel és ekkor odaszaladt egy ismeretlen kutya és megharapta a nevezettet, és másokat nem és tovább rohant. Pár napra kitört a veszettség Győr Istvánon a szobában és eszeveszettül dühöngött. A család többi tagjai kirohantak és a nyitott ablakon figyelték a beteget és beszéltek is hozzá. Néha egy pillanatra visszanyerte az észjárását. Az illető pár hónapos kisfia a bölcsőben feküdt a szobában, mondták neki, hogy adja ki. Ki is adta, nem bántotta. Mondta, hogy nagyon rosszul érzi magát. Adtak neki egy hosszú kötelet és mondták, hogy kösse a nyakára, rá is kötötte, és kintről hat ember addig húzta a kötelet, amíg meghalt a veszett beteg. A családból négyen mentek fel Pestre a Pasztőr intézetbe és sikeresen gyógykezelték őket, ezeken is kitört volna a veszettség, mert egytől egytől ettek és egy korsóból ittak. A "vizellett barna szemcséket vizeltek ki." A nevezett az apósom apja testvére volt "nagybátyja."

Adatközlők ugyanazt tudták a veszettségről mint én.

A Lidéro adataihoz sem mondtak újat.

Igy tudtam én, így tudta más is. A század elején hallomásból.

Gelencsér Sándor
MÁV.nyugdíjas

Nagyberki, 1968 szeptember 11.